

80 років тому: яку державу хотіла створити ОУН(б) у 1941 році?

30 червня 2021

- Дмитро Шурхало

Опубліковано: 80 років тому: яку державу хотіла створити ОУН(б) у 1941 році? // Радіо Свобода. – 2021. – 30 червня [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/visimdesiat-rokiv-tomu-yaku-derzhavu-maly-namir-stvoryty-banderivts/31333455.html>

80 років тому – 30 червня 1941 року – у Львові з ініціативи бандерівського крила ОУН проголосили Акт відновлення Української Держави. Ця подія сталася невдовзі після того, як місто захопили німецькі війська. Попри те, що ініціатори проголошення Акту виказали свою лояльність до Німеччини загалом і до тодішнього німецького очільника Адольфа Гітлера зокрема, ця ініціатива не зустріла в німців розуміння. Невдовзі ініціатори проголошення Акту опинилися в ув'язненні.

Більше про ті події і про те, якою могла би бути бандерівська Українська Держава, «Історична Свобода» говорила з істориком Павлом Гай-Нижником, автором дослідження «Українська Держава: суспільно-політична модель і соціально-економічний лад в теорії та ідеології ОУН(б)»

– На що сподівалися бандерівці, ставлячи німців перед доконаним фактом, що от ми тут і зараз проголошуємо державу?

– Перш за все треба згадати, що на той момент європейське громадянство зіткнулося з величезною армadoю німецькою, яка опрокинула західні держави, завоювала Францію та збиралася йти на СРСР.

– Уже пішла на СРСР і навіть завдала перших поразок, захопивши той же Львів.

Оунівці революційного крила планували німцям показати, що вони чогось варті, і що українці варті держави

– Цей намір визрівав ще до війни з СРСР. Провід бандерівської ОУН чи, як вона офіційно називалася, ОУН Революційної очікував цієї війни і готувався до неї. Ще в травні 1941-го були вироблені інструкції, готувалися похідні групи. Вироблялася модель поведінки. Тому цей Акт не був спонтанний.

Сподівалися, що Німеччині, яка зіткнеться із СРСР, потрібна буде союзницька держава. Розраховували, що сил на окупацію України та інших територій у німців не буде ні адміністративних, ні силових, що вони ризикують загрузнути. Відтак, маючи досвід Словаччини і проголошення державності Хорватії, оунівці революційного крила планували німцям показати, що вони чогось варті, і що українці варті держави та є гарними союзниками в боротьбі проти СРСР.

Історик Павло Гай-Нижник

У своїх меморандумах до Рейхсканцелярії вони особливо наголошували і нагадували німцям, що ми були союзниками у 1918 році. У 1918 році була Українська Держава. І саме ці розрахунки ставали в основу бандерівської політики. Та водночас треба сказати, що бандерівці не були такими наївними, як може здаватися. І знаючи про ставлення верхівки Рейху до східних слов'ян, вони вирішили поставити німців перед доконаним фактом.

– А вони були свідомі і готові до того, що німцям може не сподобатися їхня ініціатива? Зрештою, так воно і сталося: цей Акт німці дезавуювали, а очільники ОУН(б) опинилися в ув'язненні.

Сама назва «революційний Провід» спонукала до того, що вони були готові до самопожертви

– Були свідомі. Ба навіть сама назва «революційний Провід» спонукала до того, що вони були готові до самопожертви. І про це свідчить їхня поведінка, зокрема **Степана Бандери** на польських судах, і вирок, який він отримав, і те, як він його сприйняв. Тому вони були готові до самопожертви.

Львів'яни, які зібрались на площі Ринок, щоб послухати проголошення Акту відновлення Української Держави, 30 червня 1941 року

– А був якийсь запасний план на випадок, якщо німці вчинять так, як вони вчинили?

– У них був єдиний великий план, крім проголошення державності – це те, що нація зірветься в національно-революційну боротьбу.

І саме ця боротьба застереже німців від більших репресій. Крім того, планувалося проголошення незалежності в Києві. Львів – це був тільки проміжний етап. Повносяжна незалежність мала бути проголошена у Києві.

Одна з перших фотографій Степана Бандери після виходу на волю (з вересня 1941 року він перебував у нацистській тюрмі, а потім у концтаборі «Заксенгаузен»). Німеччина, 1946 року. Двоє його рідних братів – Василь і Олександр – були закатовані наприкінці липня 1942 року в концтаборі «Аушвіц»

– В Акті відновлення Української Держави, з одного боку, йшлося про керівну роль ОУН під проводом Бандери, а з іншого – Державне правління, яке сформував і очолив Ярослав Стецько, було доволі строкатою коаліційною структурою, де були представники різних українських партій і чимало безпартійних. Як бандерівці собі уявляли поєднання своєї керівної ролі й ось таку коаліційність?

– Коаліційний уряд був такий: 11 представників націоналістів-революціонерів та їхні прибічники-безпартійні, один соціаліст-революціонер, один соціал-радикал, один націонал-демократ, один націонал-праворадикал. Як бачимо, тотальна перевага ОУН(р) за умов позірної коаліційності.

Декларували толерантність, але насправді в ОУН(р) вважали демократію провалом

У внутрішніх документах та інструкціях були такі настанови: безпартійні на посадах у майбутній державі мають поділяти ідеологію ОУН. Декларували толерантність, але насправді в ОУН(р) вважали демократію провалом з огляду на поразку визвольних змагань 1917-1921 років. Тобто безпартійні могли бути тільки в тому випадку, якщо вони є прибічниками і над ними мав висіти «каральний меч» революційної ОУН.

Обкладинка книги Павла Гай-Нижника «Українська Держава: суспільно-політична модель і соціально-економічний лад в теорії та ідеології ОУН(б)»

Крім державного правління, була також спроба створити такий собі передпарламент. Звернулися до президента УНР в екзилі **Андрія Левицького** та до гетьмана **Павла Скоропадського**. Мельниківцям нічого не пропонували, тому що це для ОУН(р) були «розкольники». Гетьманці делегували **Варфоломія Євтимовича** до цього передпарламенту...

– **Це наскільки поважний представник? Тобто це людина, яка справді могла від імені гетьманського руху говорити, чи просто спостерігач?**

– Підполковник Євтимович був дуже авторитетним в гетьманському русі, серед консерваторів. А представники екзильної УНР відмовилися від участі.

– **Наскільки я розумію, якщо проголошувати після Львова Українську Державу в Києві, то там треба ще якісь місцеві кадри кооптувати до державного правління. І все одно уряд мав би лишитися підконтрольним ОУН(б)?**

– Щодо управління на Центральній Україні, то внутрішні настанови бандерівців були досить хитрими. Мовляв, поки ми дійдемо, то раптом хтось проголосить Українську державу в Києві раніше за нас. Загалом, вони усвідомлювали, що ще не мають у Центральній і Східній Україні переваги такої, як у Західній Україні.

Вони усвідомлювали, що ще не мають у Центральній і Східній Україні переваги такої, як у Західній Україні

І тому в таємних інструкціях йшлося, що ми визнаємо цей національний уряд і вступимо в нього, але в тому випадку, якщо вони будуть продовжувати нашу націоналістичну політику. Якщо ж вони не перейдуть на позицію ОУН, то будуть застосовані силові акції по усуненню цього уряду.

Тут треба розуміти, що це революційна організація, яка проголошувала, принаймні у 1940-1941 роках, свою зверхність, свій провід над державою. Решта мали або прийняти їхню ідеологію і погоджуватися, або були б усунуті.

Печатка Українського Державного правління

– Критики і недоброзичливці приписують Бандері таку фразу: «Наша влада буде страшною». А Бандера справді таке казав? І що він мав на увазі?

Є істотна різниця: «влада буде страшною для ворогів українського народу і державності» чи «влада буде страшною»

– Проблема в тому, що в деяких цитатах фразу обривають на тому місці, де їм вигідно. Цю цитату треба продовжити: «Наша влада буде страшною для ворогів українського народу і державності». Тобто цю фразу треба завершувати, а не обрізати там, де обрізали. Тому що є істотна різниця: «влада буде страшною для ворогів українського народу і державності» чи «влада буде страшною» просто так. Це ж зовсім різні сенси. Не забуваймо також, що це була пора війни.

– Щодо інтересів українського народу. Очевидно, оунівці не дуже добре орієнтувалися в тому, що відбувалося в радянській Україні. Але одне вони знали напевно: українські селяни не в захваті від колгоспної системи. Попри це бандерівці між собою дискутують: а чи не зберегти нам колгоспи?

– Ще до проголошення Акту 30 червня, серед них були дискусії з приводу того, якою буде соціально-економічна і соціально-політична модель Української Держави. І було зафіксовано, що колгоспну систему в Українській Державі треба ліквідувати, але не відразу, а поетапно і під щільним державним керівництвом. Тобто держава мала би все регулювати.

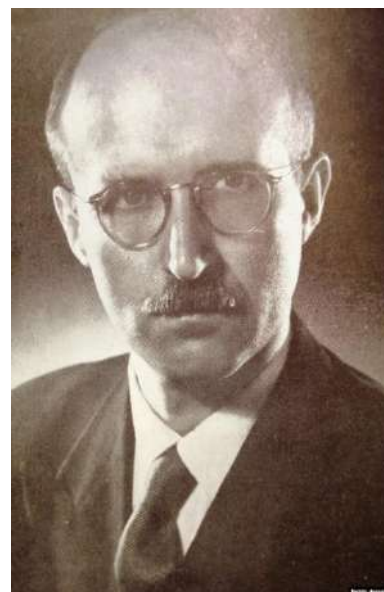
Газета «Самостійна Україна»

А дискусія виникла між двома концепціями: **Ярослава Стецька** і його однодумців та **Івана Мітинги**. Останній вважав за доцільне не пропагувати руйнування колгоспної системи, а зберегти її, як перехідну форму, аби не спричинити хаосу на селі. Прихильники Мітинги, може й небезпідставно, стверджували: якщо відразу знищити колгоспи, то розпочнеться боротьба за поділ землі, отаманщина, а це викличе голод і хаос, що обернеться проти самої ж ОУН(р). Тому що українці будуть ділити землю, як за Центральної Ради. Тому вони запропонували тимчасове

збереження колгоспів. У свою чергу, Стецько та його прихильники виступали за безкомпромісне розвалення колгоспів, прагнули розбурхати селянські маси, щоб ті проявили ініціативу та господарчу творчість. Стецько вважав, що революції бувають переможні лише тоді, коли докорінно валять старий лад. Але, зрештою, обидві групи пішли на компроміс: колгоспи будуть зруйновані, але не відразу, а по ситуації.

Ярослав Стецько (1912–1986) – український політичний та військовий діяч, активний діяч ОУН. Із 1941 року – перший заступник провідника ОУН-Б Степана Бандери. У 1942–1944 роках перебував у німецькому концтаборі Заксенгаузен. Після звільнення керував Антибільшовицьким блоком народів (АБН), був головою Проводу ОУН(б)

– До речі, Стецько, крім посади прем'єр-міністра, ще мав за собою портфель міністра соціальних реформ. А які соціальні реформи він планував?

В ОУН(р) була досить ліва ідеологія – вони виступали за безкласове суспільство.

– Власне, державне правління соціальну програму не встигло ухвалити, тому що його досить швидко розпустили. Але треба сказати, що в ОУН(р) була досить ліва ідеологія – вони виступали за безкласове суспільство. Вони мали намір запровадити, щоб держава опікувалася зарплатою робітників і профспілками, які були би підзвітними владі. Тобто максимально соціалізована програма, яка передбачала, що держава регулюватиме всі сфери життя, навіть дитяче виховання.

Також під проводом і під наглядом ОУН(р) мали би відбутися вибори глави Української Держави.

Меморіальна дошка у Львові на честь відновлення Української Держави 30 червня 1941 року

– **Державне правління – уряд – очолив Стецько. А главою держави мав бути Бандера чи бандерівці могли уявити тут якусь іншу людину?**

– Тут вони хитро розраховували. Був приклад Польщі, де **Йозеф Пілсудський** керував державою, але не був президентом, а в певний час навіть не мав регламентованої посади. Бандерівці мали намір діяти залежно від розвитку подій. Саме тому говорили про вибори глави Української держави. Влада мала бути зорганізована не за партійним принципом, а виключно з персонального огляду – на принципі авторитетності, особистих і фахових якостей людей. Проте, фактично, ОУН(р) мала намір сама обирати урядовців за професійними якостями. А на західноукраїнських землях Провід ОУН(р) наставляв, щоб відразу перебирати владу в свої руки, а якщо десь уже постало місцеве самоврядування, то брати його під свій контроль.

Тому питання – був би Степан Бандера виборним главою держави чи, так би мовити, лідером держави без офіційної посади? – не було розв'язане в 1941 році.

– **У 1941 році Українська Держава в моделі ОУН(б) не відбулася. А як еволюціонували державні плани бандерівців із перебігом Другої світової війни?**

– Після ув'язнення Бандери і Стецька, а надто після репресій, які почалися вже особливо з вересня 1941 року, урядуючим провідником ОУН(р) став Микола Лебедь. І десь у той самий час в ОУН(р) почали визрівати такі думки, що треба міняти модель держави і навіть модель внутрішнього керівництва ОУН.

– **Чому?**

– Бо почали приходити звіти похідних груп. І там, серед іншого, йшлося, що в Східній і в Центральній Україні люди втомилися від вождів і не сприймають, коли їм пропонують «вождя нації».

Зрештою, в лютому 1943 року відбулася конференція ОУН, тоді вона вже називалася «самостійників-державників», де група осіб вчинила так би мовити заколот проти **Миколи Лебеда**.

У цій нараді, крім Лебеда, взяли участь **Роман Шухевич**, **Дмитро Маївський**, **Мирослав Прокоп**, **Михайло Степаняк** і **Зиновій Матла**. Там розглядали питання: збройну боротьбу проти німців вже піднімати чи ще не піднімати? Однак, крім цього, відбулася реформа самої ОУН: усунули Лебеда, а цю посаду взагалі ліквідували.

Микола Лебедь

– **Яка в Лебеда була посада на той момент?**

Риторика змінили для того, щоб найбільше людей охопити, не наголошуючи на деяких аспектах програми ОУН

– Урядуючий провідник, тобто виконувач обов'язків за відсутності самого провідника Бандери. Його усунули, а натомість обрали Провід у складі трьох осіб: Шухевич, Матла, Маївський. І вирішили нікому з оунівців не повідомляти два місяці про це рішення.

А потім 21-25 серпня 1943 року на Тернопільщині відбувся III Великий збір ОУН, де кардинально змінили деякі речі. Наприклад, ОУН відмовлялася від принципу диктатури, а натомість проголосили принцип демократизму, що згодом обурило старих керівників ОУН(р), які вийшли з ув'язнення. Замість принципу націократії проголосили побудову нового

ладу. Тобто розвиток військово-політичної ситуації та настрої українського населення не залишилися непоміченими. І саме тому, наприклад, у листівках менше згадували про націоналізм. Риторичку змінили для того, щоб найбільше людей охопити, не наголошуючи на деяких аспектах програми ОУН. Тому III Великий збір був епохальний в історії ОУН(р).

– Бандерівцям в 1941 році не вдалося відновити Державу. Але , як мені здається, в підсумку, це пішло їм на користь.

– Треба розуміти, що Ленкавський, Бандера, Стецько – це ортодоксальні націоналісти із дещо ірраціонально-релігійним світобаченням. Натомість Клячківський, Шухевич, Ребет виходили з того, що треба об'єднати націю. Тому, наприклад, відмовилися від пропаганди монопартійності й оголосили, що в майбутній Українській Державі будуть на рівних існувати різні політичні партії. І до цього їх підштовхнула дійсність на центральних і східних землях.
